

VERSLAGEN VAN DE MAANDELIJKE BIJEENKOMSTEN

TE HEERLEN
OP 12 FEBRUARI 1990

In zijn welkomstwoord herdacht de voorzitter de heer Paul Bronneberg, die enkele dagen tevoren was overleden. Overledene was al ongeveer twintig jaar lid van ons genootschap en – voor zover familieomstandigheden dat toelieten – een trouw bezoeker van de bijeenkomsten van de kring Heerlen. "Ofschoon het onderzoek nog in volle gang is, wil ik U al enkele aspecten van de muurflora aan de hand van een dia-reeks tonen", zo begon daarna de heer J. Hermans zijn voordracht over de "Muurbegroeiingen in Midden-Limburg".

Muren zijn in Nederland eigenlijk vervangende biotopen voor een aantal planten en dieren, die van nature op rotsen voorkomen. Zonder ingrijpen van de mens hebben zij zich op muren gevestigd en weten zich daar te handhaven. Aangezien de studie van de muurflora zich nog in een beginstadium bevindt, is in eerste instantie een aanvang gemaakt met de inventarisatie van muurflora-locaties in Midden-Limburg.

Kenmerkende muurvegetaties kunnen we tegen komen op kunstmatig aangelegde steenpartijen, stapelmuurtjes en gemetselde muren. Niet alle muren zijn geschikt voor begroeiing van muurplanten. Vroeger werden de stenen met een mengsel van kalksteen en mortel aaneengevoegd. Deze substantie is zacht van samenstelling. Na 1870 kwam daarvoor Portlandcement in de plaats, waardoor de muren duurzamer werden. De voegen van de in vroegere tijden opgetrokken muren verweren gemakkelijk. Chemische processen veroorzaken het afbrokkelen van de metselspecie. Er ontstaan kleine openingen, waarin zich vocht kan verzamelen en stof kan ophopen. Zo wordt het bedje gespreid voor de pioniers van de muurbegroeiing. Belangrijke factoren voor de totstandkoming van verscheidene microklimaten op de muren zijn onder meer de bodemfactor, de kwantiteit en kwaliteit van opgehoopt stof en humus, de chemische huishouding van de muur, de zuurgraad ervan en klimaatfactoren als luchtvochtigheid, lichtinval en de temperatuur van de muur. Daarnaast spelen nog andere factoren een rol, zoals de expositie en de inclinatie van de muur en natuurlijk de planten zelf, want algen, korstmossen, bladmosse en andere lagere planten

dragen bij tot de vorming van een ideaal muurmilieu.

In de pionierfase nemen algen (Excolithofyten) en korstmossen (Lichenen) een plaats op de muur in. De korstmossen scheiden licheenzuur af, dat de muur aantast. Daarnaast beïnvloeden zon, wind en regen het verweringsproces in voor de planten gunstige zin. Hebben de korstmossen, zoals het Steenkorstmos (*Xanthoria parietina*), dat ronde, heldergele plakaten vormt, zich gevestigd, dan ontstaan door afbraak van de specie gaten. Deze gaten, gevuld met stof en vochtig geworden door de regen, vormen interessante groeiplaatsen voor hogere mossen. De traditionele rol van de bladmosse is het koloniseren van nieuwe habitats. Als pioniers in de plantensuccessie vervullen zij eenzelfde rol als sommige algen en lichenen, zij prepareren de bodem voor hogere planten. Op de muren kunnen we als pioniersmossen tegenkomen: Muisjesmossen (*Grimmia*), Muurmos (*Tortula muralis*), Purpersteeltje (*Ceratodon purpureus*) en Zijdemos (*Homalothecium sericeum*). Na de mossen doen de typische muurplanten hun intrede op de muur: Muurvaren (*Asplenium ruta-muraria*), Steenbreekvaren (*A. trichomanes*) en de zeldzame Schubvaren (*Ceterach officinarum*). Laatstgenoemde varen kwam vroeger op tien locaties voor, maar wordt nu nog maar op een enkele groeiplaats in Zuid-Limburg aangetroffen. Als laatste weten een aantal hogere planten de muur te veroveren. We noemen: Gele helmblom (*Corydalis lutea*), Klimop (*Hedera helix*), Gewone ereprijs (*Veronica chamaedrys*), Muurleeuwebek (*Cymbalaria muralis*), Grasklokje (*Campanula rotundifolia*), Platbeemdgras (*Poa compressa*), Zandraket (*Arabidopsis thaliana*), Liggende vetmuur (*Sagina procumbens*), Wit vetkruid (*Sedum album*), maar ook Knikkend wilgeroosje (*Chamerion angustifolium*), Gewone vlier (*Sambucus nigra*), Bitterzoet (*Solanum dulcamara*), Stengelvattend havikskruid (*Hieracium amplexicaule*), Stinkende gouwe (*Cheilonium majus*), Zwart tandzaad (*Bidens frondosa*) en de Geelwitte helmblom (*Corydalis ochroleuca*). Uit de plantengroepen van akkers, droge gebieden, ruigten, waterkanten, droge graslanden, bosranden en struwelen zijn het vooral de planten van de droge

gebieden en ruigten, die we op muren aantreffen.

Op welke manier begint de verovering van de muur door hogere planten? Dat kan gebeuren door de wind, door vogels, door mieren en door de planten zelf. Zo worden regelmatig exemplaren van het Knikkend wilgeroosje op muren aangetroffen. De van pluus voorziene zaden van deze soort worden door de wind meegevoerd en kiemen kennelijk goed als ze op een goede groeiplaats op een muur terechtkomen. Ook aangewaide zaden van het Zwart tandzaad, afkomstig van moerassige plekken, gedijen op vochtige muren. De getande zaden hechten zich gemakkelijk vast in spleten. Vogels verspreiden de zaden van Gewone vlier en Bitterzoet op muren via hun uitwerpselen. Mieren slepen met de zaden van de Stinkende gouwe, waaraan vetlichaampjes zitten, waar ze dol op zijn. Hetzelfde geldt voor de zaden van de Gele helmblom, de Klimop en de Gewone ereprijs. Zowel de nesten van de Wegmier (*Lasius niger*) als van de Gele weidemier (*L. flavus*) zijn aan de voet van oude muren te vinden. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat zaden van deze planten op muren terechtkomen. Maar ook de hogere planten kunnen zelf letterlijk op de bres springen. Zo wordt een deel van de zaden van de Muurleeuwebek naar de muur geslingerd. Omdat ze geribbeld zijn blijven ze dan gemakkelijk in gaten en spleten steken.

In verschillende biotopen vinden we steeds dezelfde groepen planten bij elkaar. We noemen dat plantengezelschappen. Deze plantengezelschappen vormen zich ook op muren. Zo zien we regelmatig de Muurvarenassociatie en de pioniergemeenschap van Muurleeuwebek en Steenbreekvaren. Op een altijd vochtige muur te Linne is de Muurvarenassociatie ontstaan met Steenbreekvaren, Muurvaren, Mannetjesvaren (*Dryopteris filix-mas*) en de zeldzame Gebogen driehoeksvaren (*Gymnocarpium dryopteris*). Andere bekende associaties zijn die van Gele helmblom en Tongvaren (*Phyllitis scolopendrium*). Soms zien we op muren een sterk verarmde vegetatie, die alleen maar bestaat uit korstmossen en Muurvaren. De vraag is dan of een dergelijke situatie altijd zo bestaan heeft, of dat er een stadium is bereikt dat geen

verdere ontwikkeling meer toelaat. Een belangrijk aspect van het muurvegetatieonderzoek is het constateren van achteruitgang, stilstand of vooruitgang. De vraag wanneer we van een muurvegetatie spreken en wanneer niet is niet altijd met 100% zekerheid te beantwoorden. Het antwoord is gemakkelijk als we Wit vetmuur of een pol Purpersteeltje tegenkomen. Het is daarentegen twijfelachtig bij het zien van Muurpeper (*Sedum acre*) bij een kerkhofmuur. De kans is groot dat de mens er de hand in heeft gehad. Meer zekerheid hebben we als het Muurvarren betreft, deze groeit nl. alleen op muren!

Het muuronderzoek wordt niet alleen tot de vegetatie beperkt. Ook dieren hebben de aandacht. Zebraspinnen (*Salix senicus*) bespringen er hun prooi. Een aantal geleedpotigen, die zorgen voor de afbraak van het plant-aardig materiaal, huizen er. Verder treffen we er aan het slakje *Clausilia bidentata*, wespen als de prachtig rood-groene Goudwespen *Hedichrysum* en *Chrysis*, die er een parasitaire levenswijze op nahouden en daarom aangewezen zijn op de Zandbijen (*Andrena*), die in mergelmuren nestgangen opvullen met kleideeltjes. Ook de Muurhagedis (*Podarcis muralis*) is op spleten en gaten in muren aangewezen. In Maastricht zijn er nog maar een veertigtal geteld. Jammer, dat door dier- en plantonvriendelijke restauraties de flora en fauna zo moet inboeten aan schoonheid en rijkdom!

Oude muren repareren betekent niet, dat planten en dieren weer terugkomen. Momenteel is het helaas nog zo, dat restauratie van een muur meestal het einde betekent van de muurflora en -fauna. Toch kunnen we wel wat doen aan het behoud van de vegetatie van oude muren. Het probleem daarbij is, dat de meeste muren particulier eigendom zijn. De heer Hermans heeft een manier gevonden om de eigenaren te interesseren in het behoud van de muurvegetaties. Hij heeft samen met de gemeente Linne bordjes ontworpen, analoog aan de bekende monumentenzorgschildjes, waarop een groen Steenbreekvarenblad staat afgebeeld. Deze bordjes worden uitgereikt aan

particulieren die een muur met een mooie muurvegetatie in eigendom hebben en op die muur bevestigd. Het resultaat was verbluffend. De eigenaren waren trots op hun muur en de bescherming van de planten erop is verzekerd! Dit idee zou in elke andere stad of dorp uitgevoerd kunnen worden, zo besloot de spreker zijn boeiende voordracht. Dat oude muren met hun flora en fauna niet alleen wetenschappelijke waarde hebben, maar ook schoonheid bezitten bewees de heer Hermans met zijn fraaie dia's.

E. VAN CAMPEN

TE MAASTRICHT OP 1 MAART

Deze avond werd geheel verzorgd door de leden door materiaal te bespreken en mededelingen te doen. Onderstaand een greep uit de mededelingen.

De heer Kemp deed enkele mededelingen over door hem gedane waarnemingen van paddestoelen.

Op 26 december 1981 vond hij samen met leden van het IVN Elsloo na het smelten van de eerste sneeuw twee helder rood gekleurde bekerzwammen op een grotendeels vergane stronk van een loofboom. Gezien het uiterlijk, de groeiplaats en de tijd van het jaar konden het niet anders zijn dan Rode kelkzwammen (*Sarcoscypha coccinea*). Sinds die vondst zocht de heer Kemp ieder jaar opnieuw naar deze mooie kelkzwam. Op 12 december 1988 (dus zeven jaar later) vond hij weer drie exemplaren op een afgevalen half vergane tak loofhout bij Slavante in Maastricht. Hem was slechts één andere vondst in Zuid-Limburg uit de tussenliggende jaren bekend, meege-deeld door een medelid van ons Genootschap.

Op 16 december 1987 trof de heer Kemp in de berm van een holle weg te Margraten drie exemplaren aan van de Reuzeknotswam (*Clavariadelphus pistillaris*). Van deze soort geeft MAAS GEESTERANUS (1976; De Fungi van Nederland, de clavarioïde fungi; KNNV Meded. 113) op dat er drie vondsten in Nederland bekend zijn, waarvan één in Zuid-Limburg, bij Valkenburg in 1899. In de Standaardlijst van de Ne-

derlandse macrofungi wordt onder nummer 284.02.0 van deze soort slechts één waarneming opgegeven omdat deze gedocumenteerd is met bewaard gebleven materiaal.

Vervolgens ging de heer Kemp in op het voorkomen van de Vermiljoenhoutzwam (*Pycnoporus cinnabarinus*). Deze soort leeft als saprofyt op recent gestorven stammen van allerlei soorten loofhout. Volgens ARNOLDS (1985; Veranderingen in de paddestoelenflora; KNNV Meded. 167) waren er tot 1950 geen waarnemingen van deze soort uit Nederland bekend. Uit de periode 1950-1972 zijn twee meldingen bekend en uit de periode 1973-1983 liefst twaalf, waaronder ook uit Zuid-Limburg. Een voor de hand liggende conclusie is dan ook dat de Vermiljoenhoutzwam in Nederland steeds meer voorkomt. De heer Kemp illustreerde vervolgens dat deze toename ook voor Zuid-Limburg geldt door zijn eigen waarnemingen op te sommen:

10-10-1986: 1 ex te Elsloo op liggende dikke loofhoutstam.

27-07-1987: 2 ex in het Savelsbos op een liggende stam van Amerikaanse eik.

22-08-1988: 2 ex elders in het Savelsbos op dikke liggende loofboomstam én 1 ex op liggende stam van Zoete kers.

11-10-1988: 1 ex te Bemelen.

19-11-1988: 6 ex elders in Bemelen (Stroberg) op circa 10 cm dikke paal van afrastering (Zoete kers?).

01-10-1989: 5 ex in Zutendaal (B) bij de grens met Lanaken op twee 3 cm dikke liggende takken loofhout.

De heer Felix meldde een waarneming van een Wespenspin (*Archeope brunnichii*). Op 29-08-1989 trof hij 2 ♀♀ aan tussen Kanne en Vroenhoven (B.) boven aan de Muizeberg langs het Albertkanaal.

De aanwezigen werd gevraagd alert te blijven op het voorkomen van deze soort.

Voorts deelde de heer Felix mee op 28-05-1989 drie Witte spanners (*Siona lineata*) te hebben waargenomen in het Popelmondedal op de St. Pietersberg. Op 30-05-1989 kon hij in Ternaaien (B.) voor deze soort zelfs het predikaat "talrijk" noteren.